

Komiszár Dénes

Egy „koleravítész” ordói – Hogyan vélekedett Jósa András a saját kitüntetéseiről?

2008-ban emlékezünk meg a Jósa András Múzeum jogelőd intézménye, a vármegyei múzeum alapításának 140., és a létrehozás körül elévülhetetlen érdemeket szerzett alapító, Jósa András halálának 90. évfordulójáról. Halála óta, 1918-tól az ő nevét viseli szeretett múzeuma.

Dr. Jósa András (Nagyvárad, 1834. november 30–Nyíregyháza, 1918. szeptember 6.), Szabolcs vármegye főorvosa, múzeumalapító, régész, helytörténész igazi polihisztor volt. Mint közéleti ember többször is részesült magas kitüntetésben, elismerésben. Akik ismerték Jósa András természetét, tudták róla, hogy igazi különc volt – a szó legnemesebb értelmében. Széles látóköre, nagy műveltsége révén magasán kiemelkedett tehetségével kortársai közül, évtizedekkel megelőzte saját korát. Ha volt megjegyzése valamiről, sohasem a rosszindulat, kizárólag a jó szándék vezérelte – mások okulására. Lehet, hogy egyes maradi embereknek ez nem tetszett; az idő mégis a nagy humanistát igazolta.

Örvendetes dolog, hogy Pozsonyi József útjára indította a Régi magyar családok című sorozatát, amelyben 3. kötetként megjelent *A németoszgyéni és bánházi Jósa család története*.¹ Ám ez a könyv sem említi meg, hogy milyen kitüntetéseket kapott Jósa András.

Mint mindennek, a kitüntetéseknek is megvan a maguk sorsa, utóélete. Azt gondolhatnánk, hogy ha a legmagasabb helyről érkezik kitüntetés, annak feltétlenül örülnek, hiszen méltóképpen ismerték el valakinek a munkásságát, életútját. Néhány kirívó kivétel azért akad. A térségünkben igen ritkán adományozott rendjelek egyikével megtisztelték Jósa Andrást is. Ő azonban az ekkoriban szokásos lojális megnyilatkozások helyett (amelyekkel gyakran találkozhattak a helyi lapok olvasói) emlékirataiban olyan hangon ír saját kitüntetéséről, ami valóban meglepő. Ennek megértéséhez ismerni kell Jósa András családi légkörét, világszemléletét, kortársait.

Tekintsük át tehát Jósa András kitüntetéseit. Kórházi működésének elismeréséül, 1884-ben meghívták Szabolcs vármegye főorvosi tisztségébe.² Áldásos működése során nagy érdemeket szerzett a vármegye közegészségügyének fejlesztése körül.

1. Jósa Miklós – Ulrich Attila: *A németoszgyéni és bánházi Jósa család története*. Régi magyar családok 3. Debrecen, 2005.

2. Dr. Fazekas Árpád: *A nyíregyházi Erzsébet Közkórház centenáriuma 1899-1999*. Nyíregyháza, 1997. 39.

1887-ben „országos kitüntetés” érte, amelyhez a helyi hivatalos lap, a *Nyírvidék* szerkesztői is gratuláltak: „Dr. Jósa András megyei főorvost belügymin. ur Ónagyméltósága közelebb kinevezte az országos egészségügyi bizottság rendkívüli tagjául. Szívünkben örülünk a derék főorvosnak ez országos kitüntetésén!”³

Munkásságát 1894-ben ismerte el I. Ferenc József császár és király: „Ő felsége a király a múlt évben uralgott kolera járvány elfojtása körül szerzett érdemei méltánylásául dr. Jósa András vármegyei főorvosnak a Ferencz József-rend lovagkeresztjét díjmentesen adományozta.”⁴ A szakma, a kollégák ilyenkor szokásos üdvözlése néhány hetet eltolódott, haláleset miatt: „Dr. Jósa András vármegyei főorvosnak a Ferencz József-renddel történt kitüntetése alkalmából e hó 10-dikére, a vármegyei orvosi kamara által tervezett üdvözlése, orvosi karunk nesztorának: dr. Meskó Pálnak elhunytá folytán e hó 17-dikére halasztatott.”⁵

Az Osztrák–Magyar Monarchiában a kor szokását követve (íratlan szabály szerint) illendő volt, hogy az uralkodótól kapott kitüntetést Bécsbe, vagy Budapestre utazván meg kell köszönni. Így történt ez dr. Jósa Andrásal is, aki az 1893. évi kolerajárvány leküzdése érdekében kifejtett tevékenységéért az Osztrák Császári Ferenc József Rend lovagkeresztjét kapta meg. A „procedúráról” naplófeljegyzés is készült, amely néhány év múlva nyomtatásban is megjelent a *Nyírvidék*-ben, így nyerve betekintést az uralkodói fogadónapok légkörébe. Jósa András nem kevés csipős humorral, megjegyzéssel színesítette a szinte az előttünk lejátszódó jeleneteket; Jósa Jolán az édesapjáról írt könyvében kiegészítette – tudósításszerűen – a históriát, ezeket az eredeti szövegbe betoldva közlöm:

Jósa András: „... 1892. évben a tiszai tutajosok cholérát hoztak le hozzánk Máramarosból. (Galiciában zsidóellenes megmozdulások voltak, az ottaniak Máramarosba menekültek át, magukkal hurcolva be a járványt – K. D.) Miklós László⁶ akkori alispánnal egyetértőleg megnehezítettük a közlekedést a tiszamenti községekkel, daczólva a szabad közlekedést megengedő miniszteri rendeletekkel szemben. Törvényhatóságunk nagy erélyt fejtett ki a járvány korlátozásának érdekében, még pedig a lehető legjobb sikerrel.

Jósa Jolán: „... Mint háborúban a Mária Terézia-rendet kiérdemlő, a saját feje szerint cselekedett. (...) Megszűnt a járványveszedelem, az ázsiai vendég eloldalgott.

Harmadik évtizede harcolt akkor már Jósa András Szabolcsban a halállal. Eredményes küzdelmét tudomásul vették, de felülről érte első elismerés csak akkor érkezett, amikor az Országos Egészségügyi Tanács tagja lett. Ezt meg ő vette tudomásul. Köszönetet nem is várt, hiszen a kultúrkurucot ilyesmiben ritkán szokták részesíteni. A kolerára aztán kitüntették. Nem a Mária Terézia-rendet kapta, hiszen a kolera nem elfogadott ellenfél, mert bacillusokkal lövöldöz, ha egy csatatérre való is az aratása.

Jósa András a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta. Akkor még ezt is sokkalták egy orvos számára. Akinek ha hetvenhét őse lett volna, se lehetett csász. és kir. kamarás. Mert csak az egészségnek sáfárkodott.

3. *Nyírvidék*, 1887. január 2., 1. szám

4. *Nyírvidék*, 1894. február 18., 7. szám

5. *Nyírvidék*, 1894. március 11., 10. szám

6. Miklósvári Miklós László (Sajószentpéter, Borsod vármegye, 1851. február 11–Nyíregyháza, 1895. június 21., temették: Tiszánagyfalu-Virányos, 1895. június 24.) dr. jur., m. kir. tanácsos, Szabolcs vármegye főjegyzője (1884–1891), majd haláláig alispánja (1891–1895), a nyíregyházi református egyház főgondnoka.

(...) *Ennek a kitüntetésnek históriáját úgy írta le, hogy csak gyenge fogalmazvány lenne, ha bárki írná is le helyette.*

*Ez a beszámolója így szól:*⁷ Ezért Miklós László királyi tanácsos lett, engemet pedig megkérdeztek, hogy elfogadom e a Ferencz József-rend lovagkeresztjét.

A mire azt feleltem, hogy mint afféle incarnatus consequens függetlenségi kurucz fráter köszönettel fogadom, ha ez csupán kötelességteljesítemnek elősmerése és nem elvtagadásnak előlege.

El is fogadtam: jelvényét is viseltem sokszor, addig, míg Beck (osztrák miniszterelnök 1906–1908 – *K. D.*), Pittreich (közös hadügyminiszter 1902–1906 – *K. D.*) és Isten tudja hány ellenségünk Ő Felségét ellenünk nem informálta. Nem is viselném addig, míg a nemzet és uralkodó között a mindkét fél létérdekében az egyetértés helyre nem áll. (Itt kell megjegyezni azt is, hogy a főorvosról nem sokkal halála előtt készült, talán utolsó fényképén csak az 1915. augusztus 5-én, többek között dr. Kállay Rudolf, m. kir. udvari tanácsos, az Erzsébet Kórház nyugalmazott igazgató-főorvosával együtt kapott hadidíszítményes Vöröskereszt II. osztályú Díszjelvényét viseli!)

Felmentem tehát Mátyás király palotájába a kitüntetést megköszönni.

Mint afféle Árpáddal bejött fajzatnak ivadéka klakk, frakk, lakkban jelentem meg a királyi palotában.

Az ösmerősök közül csak Kállay Zoltán⁸ hevesi főispán és Miklós László vártak, hogy mikor taszítanak be rangsorozat szerint.

A magamfajta cholera vitézek csak hátul kullogtunk, tehát alkalmam volt a magyar királyi udvartartásról némi fogalmat szerezni. Az előszobában, vagy jobban mondva tágas előteremben vagy ötvenen ácsorogtunk, várva, míg rangszerint sorra jutunk. A legtöbb annyira drukolt, hogy nyelni is alig tudott.

De mindenkinél nagyobb Druckban volt egy bajusz és szakáll nélküli kamarás, vagy Isten tudja micsoda, a ki egy hangot se tudott magyarul, de olyan czifra volt, hogy egy papagály hozzá képest kéményseprőnek nézett volna ki.

Valami skarlát színű quekkerbe volt bujztatva, a melyen több látszott az arany hímzésből, mint a veres posztóból, nehogy egy spanyol bika fölökkelje. A nadrágjára már nem emlékszem, de térdig érő fehér strimfli volt alszárán. Csattos czipót hordott.

Roppant udvarias volt. Egy ívvel kezével, melyre a kihallgatásra jelentkezőknek névsora volt írva, csaknem kétségbeesett pofával szaladgált lábujj hegyen össze-vissza és színházi sügőhangon szólítgatott össze annyit, hogy az Ő Felsége ajtaja előtt libasorban készenlétben álljon négy-öt ember, nehogy a király várakozni legyen kénytelen, a mi nem is járja.

Egyszer csak azt kiabálja sügva: „Ich bitte Herr von Akasztani. Wo ist der Herr von Akasztani? Ich bitte sehr.” De akasztani való úr lehetett ugyan a várakozók között, azonban nem jelentkezett. Miklós Laczi találta ki nagy nehezen, hogy ezen udvarias sógor tulajdonképpen Ágoston Józsefet a földhitelintézet magasabb állású hivatalnokát csalogatja.

7. Koch. Kolera. „Koleravitézség.” Audiencia. In: Jósa Jolán: Dr. Jósa András (1834–1918) és elődei. Ludvig István Könyvnyomdája Miskolcon, 1934. 293.

8. Nagykállói Kállay Zoltán Leó Tamás (Kiscser, 1856. augusztus 2–Bécs, 1914. július 20., temették: Eger, Főszékesegyház, 1914. július 23.) Heves vármegye főispánja: 1890. február 24–1906. június 19. és 1910. február 17–1914. július 20. között, országgyűlési képviselő. Köszönöm dr. Lakatos Sarolta igazgató-főmuzeológusnak a Kállay-család tagjaira vonatkozó információkat. (*K. D.*)

Megkönnyebbülve lélegzett fel, mikor Ágostont megkaparinthatta.

Kis vártatva megint lőt-fut és Péne urat kajtatja. Végre nagy sokára kisül, hogy nem Péne, hanem Bene úrról van szó. Csakhogy a német sógor nem képes a B betűt a P betűtől megkülönböztetni.

Egy kis idő múlva megint elkezdi kiabálni, hogy „Korcsma! Herr von Korcsma!” – Már azt kezdettem hinni, hogy talán a nagy drukolásban meghibbant az agyveleje, de Kozma fő királyi ügyész maga találta ki, hogy őt kutatja a sógor, a ki megtanult csehül olvasni, de magyarul nem.

Ha a cseh – nyomtatott – Z betű fölé egy kis hunczutkát tesznek, vagy a légy oda piszkol, nem Z-nek ejti ki a cseh ezt a betűt, hanem a magyar nyelvet kifíczamító olyan féle hangot ad, a mely r-nek és s-nek vegyüléke. A Kozma z betűjét is ilyen légy-malőr érhetle és így lett belőle Korcsma.

Zenebohóczon sem mulathattunk volna jobban.

Végre valahára mint a féle huszadrangú koleravitézre, én reám is sor került.

A Kállay Poldi⁹ frakkjába voltam bujva („*pedig jóval kisebb termetű volt, mint Jósa András*” – Jósa Jolán), Vezsenyi Jani¹⁰ barátomtól pedig klakk-kalapot kaptam, mert ilyen szerszámokat nem tartok.

Mikor a tükörbe néztem, majmot láttam magam előtt.

Bejelentettek és gyengéden betaszítottak.

Ő Felsége azon hosszú zöld posztóval borított asztal mögül sietett ruganyos léptekkel elébem, mely ezen nagy szobának egyetlen bútorát képezte.

Illendően, de nem komédiás módon meghajtva magamat.

„Eljöttem Felségednek megköszönni, hogy kötelességemnek teljesítéséért a Ferencz-József-rend lovagkeresztjével kitüntetni kegyeskedett.”

„Ön dr. Jósa? Szabolcsvármegye főorvosa? Én mindég örülök, ha érdemet elősmerhetek. – Hogy áll az egészségügy Szabolcsvármegyében?”

„Úgy Felséges uram, a hogy vesszük.”

Erre mosolyogva kérdezte: „Hogy értsem ezt?”

„Hát úgy Felséges uram, hogy a tavalyi 1892. évi vendégünk – a kolera az idén ismételte ugyan látogatását, de annál egy veszedelmesebb állandó vendégünk a diftéria. A kolerában egy évben csak mintegy 230 ember halt el, a diftériában pedig 1200 gyermek.” A király olyan féle mozdulatot tett, mintha a kihallgatásnak már vége lenne. (Kiszámolták: Ferenc József több mint négyezer kihallgatást tartott életében, s ezeken átlagban százan fordultak meg. No mármost, hogy lehet 3-4 óra alatt száz embert fogadni? Rövidke számolás után kijön az eredmény: körülbelül két perc jutott egy emberre. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy Ferenc József állva fogadta a bejövőt, jelt adott mondandója elbeszélésére, s ha ez a fenti időnél tovább tartott, akkor leintette a delikvenst, aki meghajolva kihátrált a fogadóteremből. Szabott formák, szabott idő.¹¹) De miután Schwungba voltam, tehát folytattam ekként:

9. Nagykállói Kállay Lipót (Napkor, 1855. február 24–Nyírbogdány, 1920. július 27.) dr. jur., a nyírbogdányi kerület országgyűlési képviselője, a Török Medzsidie Rend tulajdonosa.

10. Nemes Vezsenyi (Westermayer) János, Kállay Lipót testvérének, Rozáliának (1856. július 23–?) a férje.

11. Gerő András: Ferenc József. In: Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből. Szerk.: Rácz Árpád. Rubicon – Aquila Könyvek. Budapest, 1999. 231.

„Hyeronimi belügyminiszter köszönetet érdemel a nemzettől azért, mert ki küldött két orvost Roux-hoz Párisba, és Behringhez a difteria-elleni serumnak előállítását tanulmányozni.”

„De nagyon sok pénzbe kerül ám az!”

„Felséges Uram! Kegyeskedjék megfontolni, hogy ha az oltás hatása folytán 600 gyermeknek élete megmaradt volna, nem egyensúlyozná-e ezen eredmény azon néhány lónak gyengélkedését, a mibe a serum előállítása kerül.”

„Érdemes felette gondolkodni”

Az audientiának vége volt.

A miniszteriumban most is gondolkoznak a felett, hogy adjanak-e ingyen-serumot szegénynek, gazdagnak. Kötelezővé tegyék-e törvényalkotással az oltást, és díjazzák-e ezen oltásokért – á la himlő oltás – az orvosokat.

Addig be fog még telni néhány temető.

Nyiregyháza, 1905. május hó 12-én.

Dr. Jósa András.¹²

Jósa Jolán: „1906-ban írta le ezt a tanulságos audienciát Jósa András. Keserűen mondogatta, hogyha nem lesz elég gyerek, nem lesz elég katonának való sem Ausztriának »nagyhatalmi ábrándjához.« Keserű humorral emlegette, »koleravitéztségét« és e sorok megírása után nem is vette fel többé ordóját. Mert a gyászos emlékü Fehérváry–Kristófy-kormányt követő koalíciós időt megint csak »vakulj magyar alkotmányosdinak« látta és a színleges békét nem vette komolyan.

Nem nagyon büszkélkedett Jósa András ezzel az ordóval. Jóformán bölcsőjétől a sírjáig lázadozott benne kuruc ősenek, Jósa Miklósnak kurucvére. A későbbi koalíciós kormány kivételével nem bízott ő egyetlen kormányban sem. Azt tartotta, nem hazabeszélnek, Bécs felé pislognak azok valamennyien.

A megye politikai vezetőihez, Szabolcs főispánjának mindegyikéhez baráti szálak fűzték. De mindig hangoztatta, hogy az embert bennük külön választja a politikustól, akivel soha sem lehet egy hitvalláson. Rossz házasságnak tekintette a dualizmust, melyet nem az égben, nem is az egész magyarság akarásával kötöttek, tehát bármikor felbontható.

Állandó jóslata volt, hogy Ausztria »nagyhatalmi örülete« előbb-utóbb fölborítja az »agyaglábú trónust«, és romjai alá temeti Magyarországot. Önállóságot követelt, nagyhatalmuság nélkül, olyan szövetség keresésében, mely az ország szívének megfelel.¹³

A millenniumi ünnepségsorozat „csillaghullásából” részesült Jósa András is: „Az ezredéves országos kiállítás sikere érdekében kifejtett hasznos közreműködéséért Ő felsége a király által kifejezett legfelsőbb elismerést tárgyzó okirattal vármegyénk területéről kitüntetve lett: dr. Jósa András.”¹⁴

A Vöröskereszt védnökhelyettese, Ferenc Salvator főherceg adományozta részére a Vöröskereszt Díszjelvény II. osztályát a hadidíszítménnyel.¹⁵ „Nyolcvanesztendő volt, amikor a háború kitört. Igazán öregedni csak ennek súlya alatt kezdett. Karjára fektetve, le-lehajtotta fejét az ebédlőasztalra. Amikor aggódva kérdezték, talán beteg, vajon mi a baja, »nyolcvan esztendő« volt a válasza. Pedig ezt a terhet a »puttonyában« másként könnyen viselte volna. Hogyne érezte volna át a lövészárkok minden szenvedését az, aki még a legyet se tudta halálra ítélni.

12. Jósa András: Egy kis kirándulás Németországba. Nyírvidék, 1905. május 14., 20. szám

13. Jósa Jolán: i. m. 296.

14. Nyírvidék, 1897. május 16., 20. szám

15. Budapesti Közlöny, 1915. augusztus 5. (szeptember 19.), 217. szám

De elfáradó lelkével is enyhíteni, cselekedni akart. Hajdani medikustársával, kortársával, a Nagyváradról Nyíregyházára költözött nagyemlékű Bodor Károly dr.-ral naponta konflison dőcögtek ki a barakk-kórházakhoz, hogy a szenvedőkön segítsenek. A túlsúfolt barakk-tábor orvosai már nem győzték a munkát. Veje és utóda, Dohnál József dr. is ott működött törzsorvosi ranggal. Akkor már nemcsak a Kárpátok sebesültjeit, hanem a kolerásokat is tömegestől szállították Nyíregyházára. Jósa András nyolcvan esztendejével sokszor éjszakára is kint maradt, hogy a háború áldozatain segíthessen. Mennyi titkos könnyet ejthetett az emberi butaság és gonoszság vértanúi felett! E működése közben megkapta a vörös kereszt kitüntetését. De ezt már nem nevezte koleravitézségnek. Erre büszke volt. Nem is dobta be, mint a másikkal tette, a kis Wertheim-szekrénybe. A mellén viselte, sírjába is kívánta.¹⁶

Jósa Andrást többféleképpen is megörökítették (festmény, fényképek) és ezek az ábrázolások igen árulkodóak, alátámasztják a Jósa András által leírtakat:

– Zahorai János 1899-ben festette meg olajfestményét (a kép a Jósa András Múzeum tárgyalótermében látható); a mellképen Jósa András viseli a Ferenc József-Rend lovagkeresztjét,

– a Borovszky Samu-féle Szabolcs vármegye című monográfiában¹⁷ a Szabolcs megye tisztikara egyik tablóján középen látható Jósa András, gomblyukában a Rend rozettájával (1900 körül),

– Jósa Jolán kötetében – már a háborús időkben készült fotón, 1915 után – csak a Vöröskereszt II. osztályú Díszjelvénye látható a mellére tűzve.

Dr. Jósa András kitüntetései a történelem viharában eltűntek; mindössze a Ferenc József Rend adományozó okirata maradt fenn, ez a Jósa András Múzeum tulajdonában van. A kitüntetések egy érdekemben gazdag, humanista ember mellét díszítették. Ebből adódóan mindenképpen említésre méltók.

---

16. Háborús évek. Évforduló. Gyász. In: Jósa Jolán i. m. 348.

17. Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, Apollo Irodalmi Társaság. é. n. [1900 k.]